Hymnologiske Meddelelser

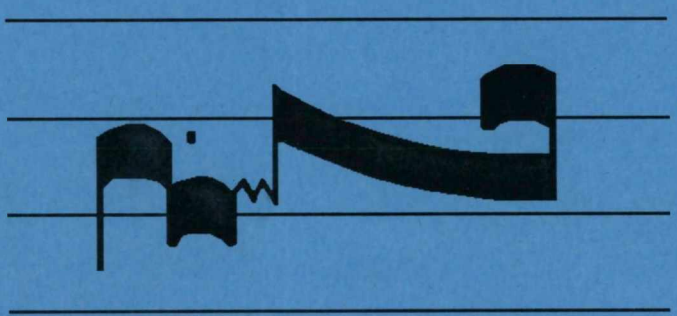

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

18. årg. dec. 1989 nr. 4

Hymnologiske Meddelelser

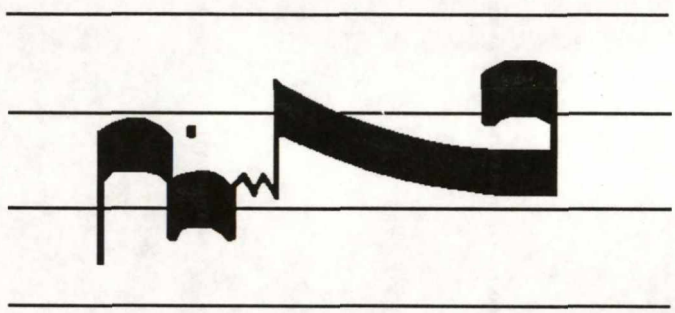

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

18. årg. dec. 1989 nr. 4

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

TIDSSKRIFT OM SALMER

UDGIVET AF SALMEHISTORISK SELSKAB

OG

NORDISK INSTITUT FOR HYMNOLOGI

18. årgang 1989 nr. 4

Fra Helge Noe-Nygaard: Jeg turde ikke tie ..... s. 186-187

A.F. Nørager Pedersen: Den gudstjenstlige salme teologisk og musikalsk ..... s. 188

Poul Dam: En salmes vej fra svensk til dansk - og tilbage igen. ..... s. 215

ANMELDELSER: Helge Noe-Nygaard: Jeg turde ikke tie. (Jette Dissing) .... s. 217

Børnesangbog. Udgivet af KFUM og KFUK i Danmark (Annelise Søndengaard) .. s. 220

FORFATTERNES ADRESSER ..... s. 222

INDHOLDSOVERSIGT over 18. årg. 1989 ..... s. 223

GUD SKABTE

Gud skabte i glæde vor livsmorgens hjem
med livsgnist i stort og i småt.
Han kaldte på blomster, på myldrende kryb.
Gud så det og så, det var godt.

En mand og hans kvinde fik hjemkår hos ham,
fik røst og fik øre for ord.
Guds næste blandt skabningen, det var hans agt
med menneskebørn på hans jord.

Men Fristeren misundte Gud og hans børn
det samliv, han selv havde tabt,
og ondsindet stjal han og brugte til løgn
det ord, Gud til sandhed har skabt.

Han skød dem i sinde, at Gudshavens liv
var fattigt og snævert og småt:
Bryd ud af hans fængsel, da råder I selv
for alvor for ondt og for godt!

At være sin egen blev menneskets mål,
at hævde vilkårligt sin ret.
Selvrådighedsfrugten var bitter og ond,
Gud så den og så, den var slet.

Gud så det med vrede, Gud så det med sorg,
han fik ikke fred i sit sind.
Den himmelske glæde, den blev ham for trang,
han måtte ha os med derind.

Da kom han i støvet, i synderes lag,
vor afmagt og nød den blev hans.
Men midt gennem korsdød og angst brød han vej
for livet i fylde og glans.

Gud gav HAM blandt navne det største på jord.
Så knæl da for Kristus, vor drot!
al jorderigs slægter, al himlenes hær,
lovsyng ham! Gud ser, det er godt.

Fra Helge Noe-Nygaard: Jeg turde ikke tie. Bibelske sange. Eget forlag. 1987.

TORNEBUSKEN 2.Mos.3,1-14

(Som Herrens røst, som aldrig brister)

Moses standsede forfærdet:
Tornekrattet stod i ild,
ud af luen lød da røsten,
heftig, myndig, stærk - og mild!:

"Stedet, hvor du står, er helligt,
mærk dig disse mine ord!
Jeg har fundet dig blandt mange,
du skal gå mig bud på jord.

Gud var jeg for dine fædre,
Abrahams og Isaks slægt,
det var mig, som frelste Jacob,
tog ham i min varetægt.

Til Ægypten skal du ile,
mit folk skal du føre hjem!"
"Herre, da vil alle spørge:
"Hvem har sendt dig? Sig os hvem!""

"Jeg er den, jer er, jeg taler,
når og hvor det passer mig.
Sig: "JEG ER" har sendt mig til jer!
Gå! Jeg følger dig på vej!"

"Herre, send dog blot en anden,
en med ordet i sin magt!"
"Tag så Aron med, men gå nu,
gå og gør, som jeg har sagt!

Du skal ikke være herre,
tjene skal du på mit ord!"
Moses gik, som det blev sagt ham,
bragte Herrens bud på jord.

Når Du standser os med luen,
når Du byder os at gå,
grib os, hold os, lad os følge
sporet, som Du peger på.

Fra Helge Noe-Nygaard: Jeg turde ikke tie. Bibelske sange. Eget forlag. 1987.

DEN GUDSTJENSTLIGE SALME - TEOLOGISK OG MUSIKALSK.

AF A.F. NØRAGER PEDERSEN

Helt tilbage i det gamle Israel hørte sang med til tempeltjenesten, hvad de såkaldte davidssalmer bærer vidnesbyrd om, og påskemåltidet i hjemmene sluttede med, at man sang "lovsangen" (Mk.14,26 par.). I forlængelse heraf opbyggedes også den nytestamentlige gudstjeneste helt fra begyndelsen med sang. Ifølge 1.Kor. 14,26 bestod den urkristne gudstjeneste foruden af momenter som belæring, åbenbaring og tungetale tillige af salmesang, som endda nævnes på førstepladsen, og at salmesangen virkelig spillede en fremtrædende rolle, ses af den vægt, der lægges på salmer, hymner og oder ved de kristnes sammenkomster Ef. 5,19; Kol 3,16.

I gudstjenestens videre historie forbliver sangen da også en integreret del, som det bl.a. kan ses af Plinius' brev fra begyndelsen af 2. årh., hvor det hedder, at de kristne kom sammen på en bestemt dag før morgengry og sang salmer til Kristus som til en gud. I romermessen, sådan som den udviklede sig fra Gregor d.St. omkring 600 og middelalderen igennem udkrystalliseredes de berømte to gange fem sangstykker: proprium missæ, nemlig introitus, graduale, alleluja, offertorium, communio, og ordinarium missæ, nemlig kyrie, gloria, credo, sanctus (med benedictus), agnus Dei.

Disse sange (bortset fra offertorium) gik videre til Luthers latinske messe formula missæ, medens han til sin Deutsche Messe under inspiration fra den latinske kirkesang, folkevisen og mestersangen på genial og selvstændig måde skabte den evangeliske kirkesalme, der skulle vise sig at have fremtiden for sig. Ikke mindst i den danske kirke udformedes på baggrund heraf den karakteristiske salmemesse, der nu har dokumenteret sin livskraft gennem århundreder, båret oppe af vore eminente salmedigtere Kingo, Brorson og Grundtvig - og om man vil den nu 200-årige Ingemann.

Det er denne således beskafne salme, resp. salmetype eller salmekategori, der skal gøres til genstand for nærmere overvejelser. Og lad mig da til indledning så at sige læse min tekst op, som jeg har fundet til anledningen: et par afsnit af Hans Thomissøns fortale til Den danske Psalmebog af 1569:

"Det er ikke den ringeste måde til at rigelige og kristelige bruge, øve, formere og bevare Guds ords salige kundskab iblandt

os, at vi det have med skønne rim befattet udi psalmer og lovsange og åndelige dejlige viser, som vi skulle sjunge for Herren af hjertet, det er af en hjertens tro og tillid til Gud i vor Herres Jesu Kristi navn, med den agt, at vi ville love og prise Herren og indbyrdes til opbyggelse og forbedring for Herren, at vi, som sjunge om de åndelige ting, kunne og få den hellige Ånds forstand og trøst i vore hjerter.

Guds ord er i sig selv den allerlifligste musica, som giver trøst og liv midt i dødsens nød og rettelige kan fryde hjertet. Men når der kommer en sød og liflig sang og melodi dertil (som er også Guds synderlig gave), da får denne sang en ny kraft og går dybere ind i hjertet, så at teksten, som er så godt som sangens sjæl, rører hjertet mere og glemmes ikke lettelig".[1)]

I disse ganske ligefremme og dog skønne ord er den gudstjenstlige salme beskrevet for det første i teologisk perspektiv, for det andet som musikalsk genre, og dermed er så at sige dispositionen givet.

Salmen i teologisk perspektiv

1. For at Guds ord kan gå i svang.

"Hovedsagen må være den, at det jo alt sker, for at ordet må gå i svang" [2)], skriver Luther i skriftet Om gudstjenestens ordning som en slags facit, efter at han har givet nogle regler for dens afvikling. Det gælder altså om ved gudstjenesten, at Guds ord bliver forkyndt på enhver måde, og så er det da, som Thomissøn siger med en typisk jysk underdrivelse, ikke den ringeste måde at gøre det på, at vi det have med skønne rim befattet udi psalmer og lovsange og åndelige dejlige viser. Som gennem prædiken skal Guds ord ved gudstjenesten også lyde gennem salmen. Kol. 3,16 placerer netop (ifølge en sandsynlig interpunktion) de to størrelser som dele af det omfattende begreb Guds ord. I Seidelins oversættelse: Kristi ord skal I huse gæstfrit hos jer, I skal undervise og retlede hinanden (det er prædiken), I skal synge for Gud af hjertet og dejligt salmer og hymner og sange (det er salmesangen). Det er svarende hertil, når man på reformationstiden ønskede at supplere forkyndelsens retoriske kategori, det overtalende ord, med dens poetiske kategori, "det vingede ord" - som Grundtvig betegnede det.[3)]

At salmesangen netop er en dimension af forkyndelsen, gives der

ofte udtryk for med reformationen. I sit brev til Spalatin omkring nytår 1524 skriver Luther: "Jeg tænker på efter profeters og kirkefædres eksempel at skabe tyske salmer for folket, d.e. åndelige sange, for at Guds ord kan blive i folket også ved sangens hjælp" [4]- ordet "også" indebærer vel: foruden ved prædikenens hjælp. Og ganske i overensstemmelse hermed skriver han i forordet til den Walterske salmebog 1524, et forord, som går igen i de danske reformatoriske salmebøger, at hele salme-projektet er sat i gang, "at det hellige evangelium (som nu af Guds nåde er igen opkommet) kunne endog således komme på foden igen, bruges, fordes, fremmes og bevares", [5] som Thomissøn gengiver det.

Undertiden fremhæves salmens tjenlighed til dette formål endog på bekostning af prædikenen. Blandt de otte anvendelsesmuligheder, Thomissøn ser for sin salmebog, er også den, at den er et probat middel "til at lære, forfremme og bevare hermed Guds ord iblandt eder, fordi rim og sang læres snart med lyst og kunne bedst ihukommes. Om åbenbare prædiken end blev forbøden, om alle gode evangeliske bøger bleve brændte og sønderrevne, dog kan den forstand, som ved gudelige viser er indgroet i hjertet, ikke så snart bortrykkes" [6]. I senreformatorisk tid skriver en, at han ikke tvivlede om, at mange hundrede kristne ved salmen Nu fryde sig hver kristen mand var kommet til troen, endog mange, som aldrig havde hørt Luthers navn før, medens man fra katolsk hold erklærede, at Luthers salmer havde ført flere sjæle i fortabelse end hans skrifter og taler [7].

2. Bibelsk mening, folkelig ordlyd

Nu er Guds ord for Luther og i det hele taget for reformationen hverken noget i retning af katolikkernes dogmatisk-etiske formuleringer gennem traditionens definitioner eller sværmernes indre lys ved den iboende Helligånd, derimod er Guds ord det skrevne bibelord, vel at mærke sådan som det står op af døde i levende mennesketale. Guds ord er da hverken slet og ret bibelordet i en eller anden bunden recitering, der holder sig til bogen, eller mennesketale i en eller anden fri udfoldelse, hvor alene spiritualiteten er rådende; Guds ord befinder sig netop i en ejendommelig komplementaritet mellem bundet og fri. Det gælder prædikenen, hvor ordet optræder i dets retoriske dimension; men det gælder også salmen, hvor ordet finder en poetisk form. Salmen må

altså som prædikenen på den ene side have en bibelsk fundering, på den anden side lyde i situationen d.v.s. fremføres med nye og friske formuleringer.

I førnævnte brev til Spalatin gør Luther nærmere rede for, hvordan han tænker sig salmedigtning, om den skal blive en hjælp til, at Guds ord bliver i folket. Han foreslår, at man tager fat på at gengive davidssalmer til sangbrug og har bilagt sit forslag med et af ham selv udarbejdet eksempel som mønster, formodentlig Af dybsens nød, en bearbejdelse af Ps. 130. Og så skriver han: "Men jeg ønsker, at hofmæssige og uvante ord bliver undgået, for at folket må synge så enfoldige og almenfattelige ord som muligt, men rene og passende; dernæst skulle meningen gengives klart og så nær op som muligt til salmerne selv. Derfor skal man gå frit til værks og med bibeholdelse af meningen opgive ordlyden og erstatte dem med andre passende udtryk". Og når han i øvrigt henvender sig til Spalatin, er det fordi han har "fyldigt og smukt herredømme over det tyske sprog og megen øvelse i dets brug" [8]. At en salme så i øvrigt kunne være en gengivelse ikke blot af en konkret bibeltekst, men af det bibelske budskab som helhed, fremgår til fulde af Luthers Nu fryde sig hver kristen mand eller Speratus' Guds Søn kom ned fra himmerig. Man kunne da i margenen anføre skiftstedshenvisninger til dokumentation - for sidstnævntes vedkommende er der i Malmøsalmebogen 1529 ikke færre end 31 henvisninger [9]. Hvad enten man gik frem på den ene eller den anden måde, tog man det alvorligt, at en salme måtte være "tagen af skriften", som det hedder i Kirkeordinansen [10].

Hvad alt dette indebærer med henblik på en teologisk bestemmelse af salmen, er da følgende: Grundlaget for salmen er en bibeltekst, ganske som det er for prædikenen. I begge tilfælde har man i det bibelske vidnesbyrd den mening og det indhold, der skal komme til orde ved henholdsvis retorikken og poetikken; til gengæld er det ikke gjort med bare at læse en tekst op eller synge den. Således må oplæsningen af teksterne følges op gennem en udlægning, så folk "forstår, lærer og bliver formanet", skriver Luther i Om gudstjenestens ordning. "Den første gerning kalder Paulus i 1.Kor. 14 at tale i tunger. Den anden at udlægge eller profetere og tale med mening eller forstand. Og hvis det ikke sker, er menigheden ikke på nogen måde forbedret ved læsningen, ligesom det hidtil er sket i klostrene og stiftelserne, hvor man kun har stået og pustet på væggene" [11]. Selv en oplæsning på

modersmålet er at sammenligne med den uforståelige tungetale, det ene som det andet kræver udlægning, om det skal blive til nytte. Ganske tilsvarende forholder det sig med salmesangen. Luther kan tydeligvis ikke stille sig tilfreds med, at man står og synger davidssalmer, end ikke om de er oversat til tysk. Det er kun en nødløsning, den gamle bibelske salme må bringes til at tale under en ny tids forståelseshorisont. Det er i den henseende, han i formula missæ efterlyser tyske folkelige sange, men må beklage, at "vi mangler digtere, eller de er endnu ikke bekendte, som kunne digte os fromme og åndelige sange (som Paulus kalder dem i Ef. 5,19), der var værd at bruge i Guds kirke" [12]. En speciel fremgangsmåde til en sådan aktualiserende gengivelse af davidssalmer forefindes forøvrigt i Den aftensang, som i Jylland sjunges ifølge 1533- og 1553-salmebøgerne. Her er de bibelske salmer gendigtet (muligvis af Hans Tausen) i toliniede vers med skyldig hensyntagen til det hebraiske princip med leddenes parallelisme, men derefter på betegnende vis udvidet med kunstfærdigt opbyggede antifoner, som har til opgave at placere vedkommende salme i situationen, gøre den nutidig.

Forholdet er således det, at sagen ikke har fundet en tilfredsstillende løsning gennem en oversættelse, end ikke en versificeret oversættelse, til modersmålet, det kommer der ikke en kvalificeret evangelisk salme ud af. Men det gælder om med bibeholdelse af meningen og indholdet at gå selvstændigt til værks, idet man lader den oprindelige ordlyd fare og erstatter den med andre mere nærliggende udtryk. Disse skal være enkle og letfattelige, så de kan gå menigheden til hjerte, medens man omhyggeligt må undgå de kunstlede og forfinede, som bare vækker lede. Netop dette forhold til bibelteksten, at det gælder om at erstatte den med andre tidssvarende udtryk, indebærer, at det ligefrem kan komme på tale at korrigere f.eks. den bibelske salme ved hjælp af den evangeliske salme, ifald førstnævnte ikke tolkede evangeliet tydeligt nok, det drejer sig jo om, at den syngende får fat i budskabet i hele dets dybde og fylde. Eksempelvis kan nævnes Luthers gendigtning af Ps. 130 i Af dybsens nød. Ifølge davidssalmen står det ganske vist fast, at mennesket begår synd; men i luthersalmen er det blevet til det langt stærkere og helt ud evangeliske: Es ist doch unser thun um sonst/ auch ynn dem besten leben. Man er altså på samme tid fri i sin bundethed til

bibelteksten og bundet i sin frihed over for den, kun således går Guds ord virkelig i svang gennem salmen.

Men netop den bundne frihed gør, at der må skelnes mellem evangeliet gendigtet i et tidssvarende sprog og evangeliet tillempet efter tidsåndens krav. Det er ikke altid sket. Det klassiske eksempel er oplysningstidens salmedigtning.

I Guldbergs salmebog, 1778, opløste man spændingen mellem hvad bibelen forkyndte, og hvad menneskeånden krævede, ved at dedicere salmerne til to forskellige målgrupper: de enfoldige, der fik Kingos og Brorsons salmer, hvor det bibelske grundlag var til stede, og de oplyste, hvis avancerede fromhed blev imødekommet gennem fru Boyes svulstige digtning, der sigtede mod, hvad tiden krævede. "Den enfoldige skal efter sin kundskabs måde her ikke savne, hvad der kan styrke hans hjerte i Guds og Jesu Kristi kærlighed, og den oplyste tro vi og at skulle finde den åndopløftelse, han attrår", som det lyder i fortalen til kongen [13].

Med Evangelisk-kristelig salmebog, 1798, tages skridtet fuldt ud. I forerindring hedder det, at man ved udarbejdelsen har haft for øje "dels at holde sig på det nøjeste til de forestillinger og udtryk, som indbefattes i skriften selv, på hvilken kristelig tro er befæstet, dels at stemme det hele foredrag til opbyggelse, så at kærlighed og tillid til Gud og Christum forenet med virksom broderkærlighed til alle mennesker samt flid og lyst ved pligternes udøvelse såvel i det almindelige liv som i kald og stand måtte indåndes, forøges og gøres tækkelige for enhver, som elsker religion. Tillige har man bestræbt sig for at udbrede lethed og tydelighed over det hele" [14]. Om man virkelig selv mener, at man på det nøjeste har holdt sig til de bibelske forestillinger og udtryk, eller om det nærmest er propaganda, får stå hen. Det er i hvert fald indlysende, at den lethed og tydelighed, man har bestræbt sig på at udbrede over det hele, har tømt det bibelske budskab for saft og kraft. Det ofte nævnte eksempel herpå er, at man har afmytologiseret Luther-linierne "den gamle fjende led/ er nu for alvor vred" og erstattet dem med det rationelt forståelige "vor fjende, syndens lyst,/ sig rejser i vor bryst". Evangeliet er nu engang kodet ind i mytesprog, fordi det er det eneste sprog, hvorpå det kan komme til orde - uden derfor selv at være myte, myten er uden historie, evangeliet handler om en historisk begivenhed! Men under disse omstændigheder går det altså ikke an, selv med de bedste hensigter, at droppe det bibelske mytesprog og

udlevere evangeliet til rationalitet, som man for den sags skyld kunne finde på den dag i dag.

Grundtvig mestrede bedre end de fleste ikke bare at forblive i det bibelske mytesprog, men endog at give det en løftning, som ikke kan undgå at betage, uden at det derfor går ud over forståeligheden. Tænk på påskeverset: "Det var en tvekamp underfuld/ da liv og død de brødes,/ og kredsen skreves under muld,/ hvor riget var de dødes...". Eller den prægtige himmelfartssalme Kommer sjæle, dyrekøbte med dens skildring af "hvordan Kristus som en vikingehøvding stormer dødens fæstning i det underjordiske og tager alle de døde med sig som bytte til borgen over sky og stjerne, mens slotsvagten ruller vindebroen ned, så sejrherren med hele sit følge kan drage ind i triumf" (Lindhardt) [15]. Den slags sætter unægteligt Grundtvigs sønderlemmende anmeldelse af Evangelisk-kristelig salmebog i perspektiv: "Ikke én højtidelig sang gør mindet om de store begivenheder ved Kristi fødsel, liv, død, opstandelse og himmelfart levende i en beskuelig fortælling. Føjer man nu til, at der næsten altid tales om Guds Ånd som en blot kraft eller et gudfrygtigt sindelag, at man har uddrevet djævelens navn af bogen uden at kunne drive ham ud af verden, at man har udslettet helvede uden at kunne tilintetgøre det, at i det mindste en trediedel er vandede rim til gerningernes pris, der udvokser af en syndig rod, at der er såre lidet om ret kærlighed til Gud og næsten, og at kun få salmer har bibelsk enfoldighed i ord og talemåder, da må man beklage den tid, hvis stemning den ånder" [16].

Nu er oplysningstiden jo et særligt grelt eksempel, men der vil til enhver tid være grund til at "prøve ånderne". Man kan da godt spørge, om Ingemanns Morgen- og aftensange udfolder det bibelske budskab gennem deres panteiserende naturlyriske religiøsitet, deres indiskutable digteriske skønhed og følelsesbevægende indhold til trods. Man sætte dem blot over for Kingos morgen- og aftensange! Og man må formentlig melde fra over for den oehlenschlägerske sommerfugl, der på regulær gnostisk-hellenistisk vis bryder sit puppehylster. Man henviser over for den idyl blot til Grundtvigs modstykke At sige verden ret farvel! Der skrives virkelig "salmer" i dag, mange endda, ligesom der udsendes nærmest en syndflod af prædikener - Gud nåde os! En del af de digtninge, der mer eller mindre bevidst prætenderer at være salmer, kan man på forhånd skrotte, nemlig en lang række moralske, sociale, poli-

tiske og såmænd også religiøse udgydelser. Deres digteriske og evangeliske standard er så ringe, at de end ikke ville kunne opnå den laveste karakter på en eventuel salmedigtningens karakterskala! Så er der nogle, der vel i det store og hele kan siges at være ganske gode, de betegner dog ikke noget nybrud, men går så at sige "på den gamle melodi" og vil derfor have vanskeligt ved at stå sig over for "de store gamle". Det skal dog siges, at der undertiden kan høres en speciel tone, f.eks. hos Johannes Johansen og Johannes Møllehave, hos den første en vis underfundig ironisk distance, hos den anden et jævnt og muntert visesprog. Gennem den slags søges evangeliet bragt på et tidssvarende sprog, idet vor generation ikke kan forholde sig seriøst til noget, der fremstilles så "grov alvorligt", men tværtimod må reagere og tage afstand. Endelig foreligger der "salmer" fra de professionelle digtere såsom Ole Sarvig, Jørgen Gustava Brandt, Sten Kålø. Måske er det forvarsel om en ny tidssvarende salmedigtning; men indtil videre må man nok forholde sig tøvende, m.h.t. hvorvidt det nu også virkelig er det bibelske budskab indpræget i et moderne menneskes sind og udtrykt til moderne menneskers griben.

3. Menneskets svar på Guds tiltale

Selv om salmen nu er at definere som en fri gengivelse af en bibelsk tekst ved poetikkens hjælp med det formål, at Guds ord går i svang, må der en nøjere bestemmelse til. En jævnføring mellem salmen og prædikenen kan på én gang gøre ligheden og forskellen klar. De to gudstjenstlige funktioner er ude i samme ærinde nemlig at bringe Guds ord i svang; men de griber sagen an fra hver sin kant. Indholdet er det samme, retningen forskellig. Prædikenen er Guds tale gennem et menneskes mund til andre mennesker, salmen menneskers tale for andre menneskers øren til Gud. Man har ikke altid i salmedigtningen holdt sig denne distinktion for øje. Ikke mindst Brorson forfalder ofte til at gøre salmen til en versificeret prædiken, hvormed han med dunderrøst vil råbe de ugudelige op. Han kan endda i den sammenhæng blive ganske grov, når han udmaler, "hvor de fordømte ned/ i svovlepølen sænkes" [17], eller hvordan verden skal ende med "at lægges ned i salt/ og helvedlage", og det har de godt af "de svinelemmer" [18]. Men sal-

men er nu engang ikke en prædiken strofisk opbygget, den har helt sin egen indfaldsvinkel med henblik på at lade Guds ord gå i svang, som prædikenen har sin. Det kan klargøres på følgende måde:

Ifølge Luther har den evangeliske tekst to momenter. Disse er på den ene side fremstillingen af, hvad der gik for sig, således juledag Guds Søns fødsel, adventssøndag den himmelske konges indtog, på den anden side ordet, hvormed den deri indeholdte frelse tilsiges mennesker, i juleevangeliet: Eder er i dag en frelser født, i adventsevangeliet: Se, din konge kommer til dig, altså det skete for jer, for dig. Prædikenen, som skal være en gengivelse af en bibelsk tekst, får da i overensstemmelse hermed også to elementer, dels en genfortælling af epifanibegivenheden med allehånde levendegørende og udmalende træk, dels en intens og indtrængende overdragelse af den med epifanibegivenheden åbenbarede frelse [19]. Salmen, der ligeså funderer i den evangeliske tekst, får som følge deraf også tilsvarende to motiver, der imidlertid modificeres i kraft af en anden retning, nemlig retningen mod Gud i stedet for prædikenens retning mod mennesker. Genfortællingen om Kristi liv og gerning bliver til en tilbedende lovprisning af Kristi liv og gerning, og overdragelsen af den nåde og det kald, der var givet med Kristi liv og gerning, bliver til en personlig overtagelse af syndsforladelsens nåde og kaldet til efterfølgelse, sådan som dette havde manifesteret sig for den lovsyngende tilbeder.

Vi ser det i Luthers Nu fryde sig hver kristen mand, hvor de to momenter er vævet ind i hinanden. Og vi ser det i Kingos evangeliesalmer, hvor de to motiver så at sige er skåret ud i pap. Salmerne er alle opbygget todelte. I første del lægges en tilbedende lovprisning af de i teksterne omtalte Jesusgerninger den syngende i munden, og han får i dette øjemed stillet et både marvfuldt og fantasifuldt sprog til rådighed. I anden del hjælper salmedigteren den syngende med en personlig overtagelse bestående i syndsbekendelse eller trosbekendelse, bøn eller løfte, alt efter omstændighederne og så at sige af dybsens nød.

Så må det i øvrigt præciseres, at en sådan opbygning af salmen (og prædikenen) ikke blot, som man måske kunne tro, er tænkt som en psykologisk fremkommelig facon til at komme indenfor hos tilhørerne, men tværtimod har en streng teologisk baggrund, der næppe kan udtrykkes bedre end med det kierkegaardske begreb sam-

tidighed. Til gengæld må man se i øjnene, at denne samtidighed så kan være defineret forskelligt hos de forskellige salmedigtere. Samtidig er hos Kingo samtidig med den jordiske mod lidelse og kors vandrende. Kingo er f.eks. selv reelt til stede, da Jesus bliver dømt, og sætter sit segl under. "Jo, min Gud, jeg bør ej dølge,/ at min synd foruden tal/ jo var med dig hen at følge/ ind i dommens hus og sal!/ Mine synder dommen skrev/ og dig hen til døden rev!/ Hvor jeg ser din dom og vunder,/ ser jeg alt mit segl derunder" [20]. For Grundtvig derimod er salmens samtidighed - i det mindste efter 1832, da det er gået op for ham næsten som en åbenbaring, hvad en salme er - samtidighed med den himmelske, der lever midt i menigheden i sin opstandelses virkelighed. Det fremgår f.eks. af en prædiken mod slutningen af året 1832, hvor han siger: "Når vore salmer ej udtrykker den levende følelse af, at vi allerede ere overgangne fra døden til livet, have fundet det evige liv i Guds kærlighed og drukket af hans saligheds kalk, men udtrykke kun mindet om Guds store og underlige gerninger blandt menneskens børn og håbet om udløsning fra forkrænkeligheds bånd, da ere også de kun matte og svage..." [21]. I 1812 hudflettede han Evangelisk-kristelig salmebog, fordi den ikke gjorde mindet om de store begivenheder levende i en beskuelig fortælling, nu er mindet ikke mere nok det drejer sig om intet mindre end samtidighed, men vel at mærke med den opstandne, idet vi selv som han er gået over fra døden til livet. -

Står det nu fast, at hovedanliggendet for salmen som for prædikenen med hver deres indfaldsvinkel er konfrontation med Kristi liv, hans jordiske eller himmelske, så kan der derefter blive tale om at gå ind på spørgsmålet om kristenliv. Der er, når det drejer sig om prædiken, således tid efter anden anledning til underafsnit af katekętisk art, idet et bestemt lærepunkt kan kræve en nærmere forklaring, for at evangeliet kan komme til at stråle i al sin glans, og der bliver nu og da grund til et poimenisk islæt, idet konkrete menneskelige situationer af personlig eller social art trænger til en gennemlysning fra evangeliet i sjælesørgerisk henseende. På samme måde må da også salmen synge om kristenliv, synge om, hvad det vil sige at leve i evangeliets lyse og klare dag. Vi får dermed salmer med karakter af betragtning og salmer som hjælp til andagt.

I Kingos digtning suppleres således hans egentlige salmer, evangeliesalmerne, med begge de typer. Der er betragtningssalmer,

der besinder sig på selve frelsesbegivenhedens forudsætninger, indhold og konsekvenser med udgangspunkt i søndagsepistlerne, som vel at mærke ikke bare versificeres, men gendigtes, så salmerne i mange tilfælde langt overgår deres forlæg og samtidig får gengivelsen salmeretning. Og der er andagtssalmerne, der lader konkrete menneskelige situationer gennemlyse af frelsesbegivenheden, nemlig Åndelige Sjungekor, første part med morgen- og aftensangene, anden part omhandlende "sjælens opvækkelse til allehånde andagter i allehånde tilfælde".

I Brorsons salmedigtning synes der også fra starten at have været to linier, der løb hver for sig, dels de egentlige evangeliesalmer, hvor han sang om Guds store gerninger i Jesus Kristus, dels betragtnings- og andagtssalmerne, hvor temaet ikke var Kristi liv, men kristenliv. I den endelige udgave af salmerne i Troens rare Klenodie (i år for 250 år siden) bliver imidlertid hovedanliggendet kristenliv, nemlig troen, idet også Jesussalmerne kobles til her under titelen Troens Frydefest. I betragtningssalmerne forlader han jævnligt salmeretningen, idet han erstatter den troendes eftertænkning af frelsens under med pågående vækkelseskald til de uomvendte. Hans andagtssalmer er til gengæld utroligt givende, her er megen trøst at hente for den anfægtede.

I Grundtvigs salmedigtning udviskes på en vis måde også skellet mellem salmer om Kristi liv og salmer om kristenliv, men rigtignok ud fra helt andre forudsætninger end de brorsonske. Idet han synger om Kristi liv, sådan som han i kraft af opstandelse lever det i sine troende og i menigheden, er det sådan set, hvad man med et andet udtryk kan betegne som kristenliv, men rigtignok kristenliv i en ganske anden forstand end både hos Brorson og Kingo, nemlig Kristi eget liv, som han lever det nu og her. Kingos Som den gyldne sol frembryder tager os tilbage til hin påskemorgen og lader os hente vort liv herfra. Grundtvigs modstykke Tag det sorte kors fra graven handler om noget nutidigt og nærværende, Kristus, der lever op i sine troende eller i menigheden, der "nys" i skikkelse af Maria Magdalene vred hænderne i gru. Kristenliv er Kristi liv og vice versa.

4. Under den poetiske kunsts auspicier

Forstået som et middel til at lade Guds ord gå i svang ved poetikkens hjælp må der naturligvis kunne stilles visse kunstneriske krav til en salme. Man fornærmer næppe nogen ved at sige, at reformationstidens salmer, sådan som vi kender dem fra salmebøgerne, ikke ligefrem var poetiske kunstværker, om end Thomissøn omtaler dem som "med skønne rim befattet". Det blev Kingo, som først udtalt stillede det krav til salmedigtningen, at den havde nogle æstetiske normer at leve op til.

I Tilskrift til kongen i Vinterparten fremhæver Kingo med henblik på "den nu brugelige danske messe", hvordan "mange retsindige og lærde Guds mænd iblandt os efter deres læremesters D. Luthers eksempel have fået lyst og vilje til denne gudbehagelige frydetjeneste at fremme og forbedre, hvortil enhver haver tillagt sin flid, nu ved D. Luthers salmer af tysken på danske at oversætte, nu ved Guds Ånds nåde adskillige salmer selv at digte". Ikke at de nedarvede salmer ikke skulle være gode nok. "Men som den poetiske kunst ej på de tider udi disse og andre rigers modersprog var kommet til den art og øvelse som nu, lod de gode salige mænd deres rim løbe på fri hånd mere agtende slutningen end den visse mål og jævnløbende samling udi verset og rimslutningen. Det var så de dages maner og klingede da meget vel, og det bør være langt fra enhver af os, at vi skulle ville mene at tale andet end vel om det, som haver været så gudelig og vel ment til Guds ære og hans menigheds opbyggelse. Ingen af os er heller så fuldkommen, at han jo kan vente sig at blive overmestret af en anden" [22]. Kingo sigter til den gamle skik at tælle trykstavelser i stedet for verseføddер; med de forstod ikke bedre dengang, og det tjener til deres undskyldning! Nu var der imidlertid kommet nye signaler inden for den poetiske kunst, og det måtte få indflydelse på salmedigtningen.

To ting gør noget til poesi, dels den rytmiske form, traditionelt fremhævet yderligere gennem rim, dels anvendelsen af billedet, resp. symbolet. Og vore salmer, specielt i de tre stores fremlæggelse står virkelig model hertil, i øvrigt med skyldig hensyntagen til, at salmerne skal synges af en menighed, der for største delen består af "almindelige" mennesker, som man siger.

I rytmisk henseende holder man sig af sidstnævnte hensyn til de små overkommelige enheder. Kingos morgen- og aftensuk har man

derfor til salmebogen lagt til rette i fireliniede vers, skønt sætningerne i originalen befinder sig i ubrudt rækkefølge. De lange vers i den ellers fortræffelige Luther-salme Midt i livet er vi stedt volder besvær, og den vekslende rytme i Vor Gud han er så fast en borg er ændret til en mere ligefrem i den nu brugte redaktion. Hvad angår de rytmiske rim er Brorson nok mesteren, når han uden at øve vold på ordstillingen får rimene til at vælte over hinanden, tænk bare på Den store hvide flok. Her må Grundtvig mangen en gang vride og vende det hele til stor gene for forståeligheden.

Med hensyn til anvendelse af billede er vore salmedigtere bestemt heller ikke sinker. Man erindrer Brorsons yndlingsbillede rosen, som han virtuost anvender i mange sammenhænge: Den yndigste rose er funden, Ak, min rose visner bort, Så kan jeg hvile mig i rosensale osv. Eller bemærk engang, hvordan han kan lade den syngende opleve tingen med alle sanser, sådan som det f.eks. sker i den lille salme Når mit øje. Efter i v. 2 med hørelsen at have fornemmet de himmelske stemmer inddrager han i v. 3 synssansen, lugtesansen og smagssansen: "Ja, jeg skuer/ dine druer,/ Paradis! din livets frugt./ Dine søde/ roser møde/ mig nu alt med deres lugt,/ giver tidens åndedrag/ evighedens luft og smag". Også hos Grundtvig vælter billeder med symbolsk betydning over hinanden, f.eks. I al sin glans nu stråler solen, hvor pinseliljen i første vers symboliserer Guds riges forsommertid, medens rosen i sidste vers betegner dets højsommer, og så er der endda korrespondance mellem sommerens nattergal i Velkommen igen Guds engle små, vers 4. Et helt kapitel for sig er salmedigternes oversættelser, hvor det jævnligt sker, at de langt overgår originalerne i poetisk kraft. F.eks. bliver i Grundtvigs Du, som går ud fra den levende Gud den engelske originals morning air udfoldet i vidunderlige syns- og hørebilleder: "morgen med sang,/ morgen i maj, når det grønnes". Og på samme måde bliver i Brorsons Hvorledes skal jeg møde det tyske "all' angst und noht zu stillen,/ die ihm an euch bewust" [23] til det malende "og gør en liflig sommer/ af al din trængsel sne".

Det er undertiden hævdet, at kunsten ikke bør tjene andre idéer og formål end skønhedens og harmoniens, at den er et formål i sig selv, l'art pour l'art. Det er i hvert fald ikke tilfældet for salmedigternes vedkommende med deres velformede vers, udsprunget af deres personlige grebethed og opbygget efter æstetikkens grund-

principper: De vil med deres kunst kort og godt yde deres bidrag til, at Guds ord går i svang.

Man har undertiden forsøgt sig med en enkel og ligefrem definition: en salme er en sang, der handler om Gud (Mogens Hansen)[24]. Dermed har man kun berøvet den al marv og kraft. Set i teologisk perspektiv er den evangeliske salme en ganske anderledes markant og karakterfuld størrelse, som det burde være fremgået af det foregående.

Salmen som musikalsk genre

1. Ordets gudstjeneste i musikkens regi

Salmerne er til for at synges. Derved får den kristne gudstjeneste en musikalsk dimension, dette jo stærkere jo mere den formes som en salmemesse, og det dybeste sigte hermed er da det, at når der kommer en sød og liflig melodi, som også er Guds særlige gave, til Guds ord, så får sangen en ny kraft og går dybere ind i hjertet, som Thomissøn siger.

Lige fra første færd har den kristne gudstjeneste da også haft en musikalsk dimension. Med baggrund i dels den jødiske psalmodi dels den græske melodik voksede der er gudstjenstlig tonekunst frem i parallelitet med den kristelige digtekunst, og den afklaredes i den gregorianske sang, ved hvis hjælp gudstjenesten i løbet af middelalderen opbyggedes til et kultisk musikdrama. Med reformationen skete der et radikalt brud med det overleverede gudstjenestesyn; men musikken forblev. I formula missæ bibeholdt Luther den overleverede musik. At dette imidlertid ikke blot skyldtes en ureflekteret overtagelse af eller en imødekommenhed over for en tilvant praksis, men et grundlæggende princip, ifølge hvilket en gudstjeneste har musikalsk dimension, dokumenteredes med al ønskelig tydelighed gennem udarbejdelsen af Deutsche Messe, så meget mere som han netop derved kom på en meget krævende opgave, idet der jo ikke forelå musik til en sådan nyskabelse som gudstjeneste og salmesang på modersmålet.

Han ser selv ganske tydeligt problemet: "Jeg ville i dag gerne have en tysk messe, jeg beskæftiger mig også dermed" skriver han i 1524, "men jeg ville jo gerne, at den kunne have en ret tysk art. Thi at man oversætter den latinske tekst og beholder latinsk

tone og noder, lader jeg vel ske, men det lyder ikke artigt eller retskaffent. Begge dele, tekst og noder, accent, melodi og gebærde må komme af rette modersprog og stemme, ellers er det altsammen efterligning, som aberne gør" [25]. Han ser det med andre ord som sin liturgiske opgave at skabe ikke bare en ny sproglig formulering af messen, men også at finde en musik, der kunne gå op i en højere enhed hermed. En gudstjeneste, der ikke blev gennemarbejdet musikalsk forekom ham åbenbart utænkelig - til forskel fra den danske liturgikommission, som tilsyneladende ikke har fundet anledning til at beskæftige sig med gudstjenesten i den dimension!

Hvor megen betydning Luther tillægger musikken i det hele taget fremgår f.eks. af en begejstret versificeret hyldest til fru Musica, en slags "fortale til alle gode sangbøger": Dels ødelægger musikken djævelen og hans værk og forhindrer mangen ond gerning, det viser David, der ofte med sit harpespil har forhindret Saul i at begå mord. Dels kan musikken gøre hjertet beredt for Guds ord og sandhed, det viser Elias' eksempel, idet Herrens Ånd kom over ham, når strengespilleren greb harpen [26]. Det gælder overhovedet, at sproget og musikken holder tingene oppe, som Luther engang sagde i en bordtale, og det gør de som Skaberens gaver. Heller ikke en gudstjeneste benytter sig af noget som helst andet end det skabte, ikke nogle "hellige" midler - f.eks. forbliver brød og vin, hvad de er, de forvandles ikke til Jesu legeme og blod, hvor meget de end er bærere heraf. Som en af de fornemste af Skaberens gaver indgår musikken derfor uden videre i gudstjenesten. I modsætning til visse overåndelige ser Luther gerne alle kunstarter, især musikken, i tjeneste for ham, der har givet og skabt den, som det hedder i fortalen til 1524-salmebogen.

2. Selvnydende og selvudslettende musik

Imidlertid synes musikken at have haft en tendens til at blive utilstedeligt anmassende, ikke mindst efter at orgler blev almindelige i kirkerne. Er det måske af angst herfor, at man i Den danske Salmebog af 1953 har skrottet præ- og postludiet? Og at det er bevist, turde fremgå af 1988-udgaven, hvor det ikke er gjort godt igen! Også liturgikommissionen anser åbenbart den slags musikudfoldelse ved gudstjenesten for overflødig, skal man dømme efter alterbogsforslaget.

I sin novelle Barndom har den fordums Lemvig-digter Thøger Larsen en kostelig skildring af orgelspil, sådan som det oplevedes af landsbydrengen Bitte Henrik, der engang som stor dreng kom til byen og var til gudstjeneste i dens domkirke: "Med ét brast et tonende stormvejr ud af orgelpiberne, det drønede hen over menighedens isser og bar bud fra fjerne tider og steder. Snart sang en lille vårblæst, blandet med lyd af kilder og rindende vande, snart galmede sommervinden med regnfuldt sind, så kom drømmeorkanen fra den grå oldtid, den, der havde rykket skove op og fået gamle bølger til at ryge på havene. Der var ikke et vejr i himlen, på jorden og under jorden, der ikke havde kastet en stemme ind i dette kor - det var som vældige engle løslod dem i den orden og det følgeskab, stormenes herre havde bestemt. - Og alt dette var kun forvarslet for et salmevers! - Først da menneskestemmernes sluser sprang op, slap orglets fulde kræfter løs. Salmen raste og rugede, så tekst og tanker kun var forsvindende bevægelser nede i dybet; den almægtige regerede ovenfor; man kunne vente at se ildsluen slå op fra bogens blade for at lege i den evighedsluft, der rørte sig under lofterne" [27]. Jo, dengang var der sandelig organister til!

Det kan måske synes mærkeligt, at det ikke er en præst, men såmænd en organist, der er gået voldsomt til angreb på organisterne for ikke at ville kende deres begrænsning, nemlig Thomas Laub. Efter at have anvist orgelspillet en tilbagetrædende rolle lader han et sted i Musik og Kirke den orgelglade spørge forundret: "Men skal orglet virkelig ikke give mere end småforspil og underordnet melodiledsagelse? Orglet, det mægtige instrument med de overordentlig rige udtryksmuligheder, med den overordentlig rige litteratur? Hvad kan som det skabe stemning, vække andagt?" Og han svarer: "Jamen der skal slet ikke skabes stemning ved gudstjenesten, den er der i forvejen, menigheden er ihændehaver af den. Den ligger i forsamlingens forhold til ordene, dens vilje til at gøre sig til ét med dem, den stemthed, som giver sig udtryk i de ægte gudstjenestemelodier. Kan orglet hjælpe til at bære dette udtryk frem, sætte det i ret lys, holde sammen på det, så det ikke falder i brudstykker, så har det her en stor og god gerning, en gerning som endda kræver en virkelig kunst, der nok tør måle sig med anden kunst. Alt hvad der er derudover, er ikke gudstjeneste, men koncert. Vi kommer jo ikke sammen for at høre musik, hvorfor skal vi da spilde vor tid med at lytte til en

organists åndfulde fantasier (hvis de endda er det) over hans private følelser. Særlig slemt kan det være med denne ekstramusik på et bestemt sted i tjenesten, ved forspillet til salmen efter prædikenen, hvor det i visse kirker er skik, at organisten skal give lange, dybtfølte meditationer over det nys hørte gribende foredrag - som han måske har hørt, måske ikke. Folk, der er gået i kirke for at holde gudstjeneste, tænker så, som rimeligt er: må vi ikke snart få lov til at begynde på salmen, hvad skal vi med den afbrydelse?" [28]. Sådan hudfletter han med bidende ironi det traditionelle gudstjenestespil. Men: Menigheden, der selv medbringer den gudstjenstlige stemthed! Jamen, hvad er det dog for en naiv utopi? Musikken i gudstjenesten som en utidig afbrydelse! Jamen, hvad gik der dog af den gode organist?

Nu skal det blankt indrømmes, at der var ræson i det laubske opgør med "det selvnydende-æstetiske eller hyggeligt-vaudeville agtige" (Lindhardt) [29], der var kommet over musikken i kirken. Der måtte slås kraftigt til lyd for et mere renfærdigt spil, som ville nøjes med at være, og ikke absolut ville betyde noget. Ganske parallelt hermed og lige så velbegrundet var også i 20'erne den tidehvervske udrensning på prædikenens felt, hvor man nedrakkede den overleverede kristelige veltalenhed i hele dens emotionelle, ja ligefrem ekstatiske form og plæderede for en enkel og sober fremlæggelse af det evangeliske budskab uden de store falbelader. Så vidt så godt.

Alligevel vil jeg spørge, om man ikke nu, hvor man befinder sig på bedømmelsesafstand, må erkende, at den sterilitet og puritanisme, som man dengang knæsatte både i prædiken og musik, gør det menneske til skamme, som skal bruge henholdsvis prædikenen og musikken. Det drejer sig jo i begge tilfælde om at beslaglægge det hele menneske, og mennesket er nu engang ikke blot intellekt, men tillige følelse, og man må gå begge veje for at virke ind på viljen, menneskets inderste.

Kravet til prædikenen tilfredsstilles således ikke med en jævn og fordringsløs tale, udarbejdet rent håndværksmæssigt. Det er sandt, at evangeliet ikke lader sig indfælde i den traditionelle retoriks skemaer, idet anliggendet ikke er overtalelse til dette eller hint, men konfrontation med den levende og virkende person Jesus af Nazaret. Det udelukker imidlertid ikke, at evangeliet af hensyn til det menneske, der skal høre, må fremføres i veltalenhedskunstens regi, hvor der knyttes til ved det overleverede rige

erfaringsmateriale - samtidig med at evangeliet så i det afgørende øjeblik vil gennembryde og sprænge alle kategorier, fordi det ikke kan rummes heri. Det var dette sidste, man overså i den retoriske prædikens glansperiode, nu må til gengæld det i øvrigt legitime anliggende ikke overses.

Ganske tilsvarende forholder det sig med musikken i kirken, hvor det laubske i sin tid helt nødvendige opgør nu må siges at trænge til et korrektiv, efter at man har haft en rimelig tid til at sunde sig. Der gives virkelig musik, der simpelt hen ikke kan undgå at tromle ordene ned, at håne dem, at udlevere dem til spot, at kvæle dem til tomme lyde, og her har den forkætrede romantiske kirkemusik utvivlsomt et og andet på samvittigheden. For evangeliets renheds skyld, intet mindre, var det nødvendigt at gå drastisk til værks. Miseren var, at man så gik til den modsatte yderlighed og overså det menneske, der skulle bruge ordet. Med stor styrke knæsatte man det princip, at kirkemusikken netop skal være objektiv, den skal være "asketisk og lidenskabsløs" (Abrahamsen [30]), og det finder man i øvrigt alene hos gregorianikken, som således realiter blev den eneste legitime kirkemusik.

Nu er jeg slet ikke sikker på, at den gregorianske sang behøver at være så objektiv, asketisk og lidenskabsløs, som man har villet gøre den til. Luther oplevede den i hvert fald ganske anderledes, og jeg har selv oplevet den i en helt anden dimension i St. Anselmo i Rom. Men bortset fra det er det dog en uhyrlighed uden lige at hævde, at den kristne menigheds lovsang bør være objektiv, asketisk og lidenskabsløs. Det ord, der er lagt menigheden i munden, for at det skal gå i svang, er et ord, der udspringer af lidenskab og angler efter lidenskab, det er saftigt og blodrigt, det sætter mennesket i gang med at vove en afgørende handling. Kingo nøjedes ikke med at erklære, som det hedder mere stilfærdigt i salmebogen i dag: "Jeg med sang vil dagen møde", men udbrød: "Jeg vil i basunen støde" [31], så der er fuldt drøn på!

3. Musikken som dekorativt princip

I min søgen efter at finde en tilfredsstillende formulering på forholdet mellem ord og musik i gudstjenesten er jeg endt hos

Carl Nielsen. Selv om han og Laub jævnligt betragtes som åndsfæller, er det åbenbart, at han vælger en helt anden vej, hvilket formodentlig hænger sammen med, at han ikke er ude på, som det i virkeligheden er tilfældet med Laub, at udsondre en speciel "hellig" musik fra den almindelige.

I Levende Musik hedder det om relationen mellem musik og ord: "Forholdet er rent dekorativt; dog rigtignok ikke i almindelig forstand, men på samme måde som solens forhold til tingene, som den belyser og giver farve, bestråler og giver glans og tillige varmer og giver liv, så alle muligheder kommer til udfoldelse. Vil man velvilligst tænke sig ordet dekorativ under ledsagelse af tanken om noget, der kræver solens medvirkning for at folde sig ud, åbne sig og blive smukt, så har man forstået, at der ikke ligger noget nedsættende heri". Og han fortsætter med at skildre, hvordan musikken er "en bestandig svæven ud og ind, op og ned mellem ordene, snart helt fjernt fra dem og snart helt tæt ind til dem, dog uden at røre dem; snart fremskyndende og snart dvælende, dog bestandig i levende svingning. Således kan musikken komme farende, opflamme og levendegøre ordet, så det dirrer, kredse i lange, rolige baner om det, så det blunder, ægge og hidse det, så det smerter, eller varme det og lyse for det, så det svulmer og brister i uendeligt velbehag" [32]. At prakke ordet musikken på som "bærer" af det (Laub) er jo egentlig en utrolig miskendelse af dets egen suverænitet - kan ordet virkelig ikke stå på egne ben! At lade musikken være "dekorativ" (Carl Nielsen) er derimod en cadeau til det uvillige menneske, som vor Herre med alle midler søger at få i tale - men den slags mennesker er ganske vist ifølge Laub egentlig ikke til stede ved gudstjenesten!

Med præciseringen af musikkens dekorative betydning i forhold til ordet i gudstjenesten har man imidlertid samtidig taget definitivt afstand fra en misforståelse, som ofte lanceres, nemlig at musikken som sådan og i sig selv kan være forkyndelse, man har ligefrem talt om orglet som en anden prædikestol. Dette er en total forvirring af begreber. Jeg skal da ikke nægte, at jeg mangen en gang har fået mere ud af organistens spil end præstens prædiken; men "at have fået noget ud af det" er ikke det samme som at have mødt forkyndelsen. At gøre musikken til forkyndelse er et angreb på forkyndelsens væsen, der, fordi den har et ganske

konkret indhold, altid er og må være sproglig. Men det er lige så fuldt et angreb på musikkens væsen, der er abstrakt og aldrig lader sig binde til et konkret indhold. For at citere Carl Nielsen igen: "Musikken kan da, selv med opbydelsen af alle sine virkemidler, end ikke udtrykke de allersimpleste begreber ja og nej, og selv i forbindelse med ordet udtrykker den lige så godt eller lige så lidt det ene som det andet" [33].

4. Når musikken kommer til ordet

Spørgsmålet bliver så: Hvad kan da musikken? Hvad er så at sige den rent kontante betydning af musikken i gudstjenesten, så meget mere som det jo står fast, at gudstjenesten ikke bare ad libitum kan benytte sig af musikken, men at gudstjenesten har musikalsk dimension.

For det første gør musikken tjeneste som salmeordenes klædedragt, den særlige iklædning, hvorunder ordene præsenterer sig, salmen er jo til for at synges. Det er Luthers udtalte mening om den ting i forordet til Kristelige sange, latinsk og tysk, til begravelse, 1542. Han skriver her, at han har "til et godt eksempel taget de skønne musica eller sange, som er brugt i pavedømmet til vigilier, sjælemesser og begravelser", men dog "sat andre tekster derunder for dermed at smykke vor artikel om opstandelsen", og han fortsætter: "Sangen og noderne er kostelige, og det ville være en skam, at de skulle gå til grunde; men ukristelige og vrøvlede er teksterne eller ordene, de skal gå til grunde". Sagen er, at "således har man sandelig også megen fortræffelig, skøn musik eller sang, især i stiftelserne og sognene, men mangen smudsig, afguderisk tekst er prydet dermed. Derfor har vi afklædt sådanne afguderiske, døde og tåbelige tekster og krænget den skønne musik af dem og trukket den på det levende, hellige Gudsord for netop derved at synge, at love og at ære, så at et sådant skønt smykke af musik i rette brug kan tjene den kære Skaber og hans kristne, at han bliver lovet og æret, men vi gennem hans hellige ord med sød sang bliver i hjertet drevet, forbedret og styrket i troen" [34]. Tankegangen er klar: ordene er kroppen, musikken, klæderne. Musikken er så at sige den dragt, hvori det sømmer sig for den tilbedende at træde frem for sin Gud med lovsang, musikken er jo Skaberens egen gave til hans mennesker. Og fordi musikken så at sige er skabt sammen med mennesket fra ver-

dens begyndelse, bevirker musikken, når ordet iklædes den dragt, at det på en ganske særlig måde appellerer til mennesket, griber det og bevæger det. Nu fandtes der i kirkeligt regi så megen ypperlig musik, der beklageligvis var skrevet til nærmest gudsbespottelige ord. Hvorfor så ikke trække musikken af disse ord, og iklæde andre evangeliske ord dermed, kontrafaktur, melodibytning!

Også Kingo benytter sig af samme fremgangsmåde, idet han dog går et skridt videre. Fra det verdslige felt forelå der en række melodier, som folk holdt af at synge, unægteligt med tvivlsomme ord. Hvorfor så ikke give folk nogle bedre ord at synge disse melodier på, som de i forvejen holdt af! I en henvendelse til "den gunstige og retsindige læser" af Åndelige Sjungekors part I forklarer han, hvorfor han har brugt nogle melodier, som ellers af mange sjunges med forfængelige ord: "Jeg haver dermed villet gjort de velklingende og behagelige melodier så meget mere himmelske og dit sind (om dig det befalder) des mere andægtigt, at om du kan undertiden lade dig befalde for en melodis artigheds skyld at gerne anhøre en sang om Sion". Han ved godt, at mange vil afvise hans arbejde "fordi det ikke er overklædt med de gamle og brugelige kirkesanges toner", men det får nu være, så meget mere som fædrene også har brugt alle slags melodier, "endogså af lystige og verdslige toner" [35]. Ufortrøden, men ikke derfor nødvendigvis ukritisk øser Kingo af tidens verdslige musik, sådan som den i øvrigt var kendt og elsket af folket. Finder han da her noget velegnet, betænker han sig ikke et øjeblik på at iføre sine evangeliske tekster den pågældende musiks klædedragt. Og må man da ikke være ham taknemlig for melodien til Rind nu op i Jesu navn, selv om den så er skrevet som indslag i en ballet, og hvor godt fungerer ikke den gamle visemelodi til Far verden, far vel!

Konklusionen bliver da, at salmen i melodisk henseende ikke kan bindes til hverken en bestemt tids eller et bestemt rums tonesprog. Som salmen fornyer sig i relation til skiftende tiders poetik uden derfor at ligge på maven for den (den moderne knækprosa vil næppe have mange chancer i dag), sådan kan den heller ikke stå stille ved en tidligere epokes musikalske tonesprog, hvilket dog ikke indebærer, at man altid i kirkeligt regi skal "være med på noderne". Heller ikke er det er spørgsmål, om musikken har sin oprindelse inden for eller uden for det kirkelige rum, men om den er af lødighed, hvilket hverken er et spørgsmål om personlig smag eller videnskabelig analyse, men om dens evne

til at gå i spænd med ordene, at gøre sit til, at de finder indgang hos den syngende.

Ligesom det er en prædikants opgave at finde den retoriske dragt, der passer sig for fremførelsen af dagens evangelieperikope, sådan har kirkemusikeren da til opgave at finde en passende dragt af melodisk art for denne eller hin salme med skyldig hensyntagen såvel til den salmetekst, der skal formidles, som til de mennesker, der skal formidle den. Hvad det første angår, forudsætter det en grundig analyse af salmeteksten, hvor man gør sig dens karakter og intention klar, og hvad det sidste angår, en ofte intuitiv fornemmelse af og leven sig ind i, hvad situationen kræver. Her gælder det åbenhed og bevægelighed, hvor man har frigjort sig fra det fastlåste, hvad enten det er melodiangivelserne i Den danske Salmebog eller folks yndlingsmelodier. Hvis man kunne sige det uden at misforstås: det drejer sig jo om at få salmen til at "swinge". En klædedragt kan fremhæve menneskets egenart og karakter, den kan også uhjælpeligt udlevere et menneske til spot, hvis den er helt forkert til den pågældende. Det forholder sig på samme måde med salmemelodien. Skovens falmen kommer slet ikke til at udløse hele det rige og bevægede følelsesregister hos den syngende, hvis det sker med melodien til Jeg ved et evigt himmerig, her må noget mere lyrisk til. Omvendt lægger Hartmanns overstadige melodi til Nu fryde sig hver kristen mand op til en næsten blasfemisk frivolitet med v. 2 og 3, hvor melodien kan give indtryk af, at man trods alt havde det fantastisk sjovt i djævelens fængsel! En forkert melodi kan få lovsangen til at skurre fælt, den rette kan give ordene pondus.

Foruden at tjene som salmetekstens klædedragt kan musikken for det andet spille en væsentlig rolle ved udlægningen af salmeteksten. Der foresvævede faktisk allerede Luther noget i retning af en musikalsk fortolkning af teksten en slags eksegese ved hjælp af melodiske, rytmiske og harmoniske midler. I Deutsche Messe foreskriver han således, hvilke kirketonearter, der skal anvendes til de forskellige liturgiske læsninger, idet de forskellige tonearter kalder forskellige følelsessvingninger frem svarende til teksternes forskellige karakter og indhold. Det siger - i parentes bemærket - at den gregorianske musik ikke for Luther følte som noget objektivt, asketisk og lidenskabsløst! Introitus skulle således synges i 1. tone, den doriske, epistelen i 8. tone, den hypomixolydiske, og evangeliet i 5. tone, den

lydiske, som man rent klangmæssigt forbandt noget glædeligt med [36]. Hermed anerkendes følelsens vej som legitim i parallelitet med intellektets, idet musik og ord går sammen om at yde hver især deres bidrag - uden at man derfor alt for firkantet skal se bort fra, at der virkelig også i ordet er et væsentligt moment af følelse og i musikken ligeså af intellekt. Var de i enhver henseende helt forskellige kunne de jo næppe trække på samme hammel.

Fra dette lutherske udsigtspunkt åbner der sig nu nogle videre perspektiver, når det gælder udførelsen i praksis af den melodi, der netop er fundet frem til anledningen, nemlig et varieret spil. Man kan naturligvis nemt finde organister, der bare kører derudaf lige efter bogen. Hvad enten det nu er af princip eller det skyldes uformuenhed, holder de sig pænt og artigt den laubske tilrettevisning for øje: ikke at gå ud over det rent håndværksmæssige for ikke at misforstås i retning af at give koncert. Efter tid og lejlighed kan man så opleve en og anden, især ved en lang salme, gå et skridt videre, f.eks. lægge kraftigt ud med første vers og slutte lige så kraftigt med sidste, medens styrken har været på knap så mange decibel i de mellemliggende, måske man tillige i et enkelt vers undervejs har droppet harmoniseringen og spillet unisont. Spillet fik naturligvis derigennem lidt mere liv, og det er ikke at foragte. Men så er det det kan ske ved en lejlighed, at pokker tager ved en organist, og han giver det hele en god dag, og ganske ubekymret om, hvad man kan eller ikke kan, giver han sig til at spille inspireret som lidt af en kunstner, han finder nye klange frem til anledningen, han anvender en eller anden speciel registrering, han vover at udføre sin egen harmonisering, han udstyrer melodien for et enkelt vers vedkommende med forsiringer osv. Musikken løfter og giver menigheden lyst til at synge.

Det er med musikken som med prædikenen. En prædikant optræder med forskellig stemmeføring, alt efter om han er i færd med at forklare en eller anden vanskelig tilgængelig kristelig grundsætning, vinde de ligegyldige og uvillige for det budskab, han vil igennem med til dem, eller sætte dem i gang med at vove en afgørende handling. Salmeteksten er jo heller ikke en tyktflydende masse. Der er som tidligere nævnt tilbedende lovprisning af Guds store gerninger i Jesus Kristus, og der er personlig overtagelse af tilsagnet om nåde og kaldet til efterfølgelse; der er momenter af kristelig betragtning, og der er indtrængende andagtsøvel-

ser. Alt dette, så forskelligt det nu engang er, skal så at sige ikke fremføres med samme musikalske stemmeføring. Faren for en usmagelig overdrivelse i den sag ligger naturligvis snublende nær, det var her, man i 1800-tallet var plumpet i både for prædikenens og musikkens vedkommende, og som man måtte kaldes til orden fra af henholdsvis tidehverv og laubianismen. Evangeliet tolererer hverken en pastoral bævren af rørelse eller en musikalsk tremolo i samme hensigt. Det drejer sig ikke om at illustrere helvedes uhygge eller himlens lyksalighed, syndens gru og nådens sødme. Nej, det drejer sig simpelt hen om, at de forskellige grundelementer, en salme måtte bestå af, hvilket kræver en nøje gennemlæsning, fremføres med hver især deres stemmeføring. Og jeg er sikker på, at det ikke vil være uden virkning, og det er naturligvis på ingen måde nødvendigt for denne virknings skyld, at den syngende menighed kan gøre udtrykkeligt rede for, hvad det egentlig er, der foregår. Det ubevidste er skam heller ikke uden værdi. Og så kan organisten i øvrigt, hvis han er mere evangelisk end præsten, der har valgt en dårlig salme, ved hjælp af sit spil korrigere, så salmen ikke går helt grassat. Luther mente, at man godt kunne høre på en kirkemusiker, om han havde fattet evangeliet eller ej!

Salmernes egentligste og fornemste plads er gudstjenesten. De udgør simpelt hen menighedens liturgi i en slags komplementaritet med præstens, nemlig oplæsning af vor Herres testamente, prædiken, som via de evangeliske tekster sætter det i relief, og uddeling af brød og vin, som, indebærende Jesu legeme og blod, besegler det - for nu at holde os til Luthers måde at tænke på i det stykke [37]. Ikke så naturligt, at Palladius, når han på sine visitatser gennemgik gudstjenesten for sine sjællandske bønder, med fynd og klem lagde dem på sinde at synge: "Min kære kvindelille og mand med! Kan du sjunge udi din gildehus, gæstebud og barsel, og du forsmår at sjunge udi din sognekirke, var det ikke værd at ønske af Gud, at din mund kom ved din øre at sidde, at man kunne se, at Gud havde vel hævnet sig over dig? Det var jo tusind fold bedre, at din tunge var rådnet op i din hals og du lå nu længe hernede i denne kirkegård, end du skulle længer stå herinde og bespotte Gud som svin og køer, der ikke kan synge. De går med deres næse og tryne ned til jorden; du og jeg vi går med vort ansigt op til himlen, at vi skal altid love og takke Gud og

være fuldglade, vi kan det gøre" [38].

Fra gudstjenesten har salmerne, som historien viser, fulgt folk i al deres gøren og laden. De har kunnet bryde frem på folks læber i alle slags situationer, også de besynderligste. I Malmø kunne man på reformationstiden høre de fattige drenge og piger synge de 10 Guds budord eller anden lovsang fra skriften siddende på en møgvogn, og Peder Laurenssen forsikrer, at det skam ikke er vederstyggeligere for Gud, om man lovsynger ham på en møgvogn, end om det sker i den ypperste domkirke [39].

Man har i øvrigt forventet store virkninger af salmerne, lige indtil det mirakuløse. Når man f.eks. i sin tid sang Te Deum i Lyon, hvor man i en kapsel opbevarede Augustins hjerte, hoppede og dansede kapselen! Og sang man salmen om bord på et skib, kom delfinerne svømmende og sprang op af vandet glade! Men man kunne komme grueligt galt af sted, hvis man sang samme salme under falske forudsætninger, som da katolikkerne efter tilfangetagelsen af kurfyrsten af Sachsen sang den i domkirken; thi få timer senere slog lynet ned i kirken, som med orgel og klokker og det hele blev flammernes bytte [40]. Blev salmerne derimod brugt i evangelisk øjemed, kom der altid noget velsignelsesrigt ud af det, som når menigheden spontant rejste sig og istemte Ak, Gud fra himlen se herned eller Vor Gud han er så fast en borg, hvis en præst docerede papistisk tant fra prædikestolen; resultatet blev uundgåeligt, at præsten måtte fortrække - en effektiv måde at slippe af med sin præst på!

I slutningen af sit forord remser Thomissøn en række ting op, som salmerne kan bruges til, nemlig foruden til at lovprise Gud og lade Guds ord gå i svang, også til at opvække jer selv til større pønitense, til at fordrive sorrig af et sorrigfuldt sind og få ret åndelig glæde, til at bekende Gud for mennesker, engle og djævle, til at opvække børn og unge til at kende Gud, til at lokke Guds hellige engle til sig og bortdrive de onde ånder og djævle, og endelig til at gøre det af med de slemme papistiske sange, boleviser og andre forfængelige, ugudelige, unyttige og forargelige viser [41]. Hvad det sidste punkt angår, har man åbenbart haft utroligt held med sig i Harboør. Endnu omkring århundredskiftet forholdt det sig sådan, at når de unge mennesker deroppefra tog til Lemvig for at få sig en glad aften, og de havde drukket så meget øl, at de følte en ubændig trang til at synge,

så istemte de salmer, det var det eneste, de kunne. Er nogen forarget? Hvorfor dog? Salmerne kunne nok holde til det. Og det kunne jo være, at de kunne komme til nytte i en anden situation, hvor livet havde åbnet sig for de unge mennesker i en større dybde ved en stor sorg eller en stor glæde. Men der er ikke mere nogen, der synger salmer, når man drikker øl! Det er gået tilbage med kristendommen i gamle Danmark!!

NOTER

1. Hans Thomissøns Psalmebog 1569. Facsimile 1968. Fortalen Alle gode Gudfryctige Christne.
2. Luthers Skrifter i Udvalg, red. Regin Prenter, 1962ff. II, s.70
3. DdS 378,6
4. Anders Malling, Dansk Salmehistorie, 1962ff. I, s. 2f.
5. Cit. efter Hans Thomissøns Psalmebog. Doctor Morten Luthers fortale
6. Hans Thomissøns Psalmebog. Alle gode Gudfryctige Cristne
7. Dansk Salmehistorie III, s. 439
8. Ibid. I, s. 3
9. Een ny handbog. Facsimile i Ludwig Dietz' Salmebog 1536. Udg. 1972
10. F.eks. angående gradualet; se Max W. Olsen, Den danske Kirkeordinants 1539, udg. 1936, s. 70
11. Luthers Skrifter i Udvalg II, s. 68
12. Max W. Olsen, Martin Luthers Gudstjenesteordninger, 1951, s. 23
13. Guldbergs Salmebog 1778, s. 7. Dansk Salmehistorie VIII, s. 275
14. Evangelisk-kristelig Salmebog 1798, s. 3f. Dansk Salmehistorie VIII, s. 296

15. P.G. Lindhardt, Påskud og Prædikener, 1963, s. 73
16. Verdens Krønike 1812. N.F.S. Grundtvigs Værker i Udvalg, udg. Georg Christensen og Hal Koch, 1940ff. I, s. 451f.
17. Hans Adolph Brorson, Samlede Skrifter, udg. L.J. Koch, 1951ff. I, s. 319
18. Ibid. II, s. 242
19. Se herom min Prædikenens Idéhistorie, 1980, s. 131ff og min Den Kunst at prædike, 1985, s. 68f. 137ff
20. Thomas Kingo, Samlede Skrifter, udg. Hans Brix m.fl., 1941ff. IV, s. 426
21. Prædikener af Grundtvig i Frederikskirken, udg. C.J. Brandt 1875, s. 113
22. Thomas Kingo, Samlede Skrifter, IV, s. 8f
23. Dansk Salmehistorie, I, s. 297. Endvidere III, s. 280
24. Gudstjenesten til Debat 1975, s. 102
25. Luthers Werke, udg. af Buchwaldt m.fl. 1905 [3], VII, s. 161f
26. Ibid. VIII, s. 83
27. Fra samlingen Kværnen 1915. Jyske Noveller af Thøger Larsen, udg. Otto Gelsted, 1955, s. 89
28. Thomas Laub, Musik og Kirke, 1937, s. 170f
29. Den danske Kirkes Historie, 1950ff., VIII, s. 49
30. Erik Abrahamsen, Liturgisk Musik, 1919, s. 14
31. Thomas Kingo, Samlede Skrifter, III, s. 15
32. Carl Nielsen, Levende Musik, 1950, s. 31ff
33. Ibid. s. 31
34. Luthers Werke VIII, s. 11f
35. Thomas Kingo, Samlede Skrifter III, s. 7
36. Luthers Skrifter i Udvalg II, s. 85ff. Luthers musikbilag findes i Luthers Werke III, s. 175ff
37. Se min Gudstjenestens Teologi, 1969, s. 165ff
38. Peder Palladius, Visitatsbog, udg. Helge Haar, 1940, s. 76
39. Malmøbogen, s. 23
40. Dansk Salmehistorie IV, s. 260f
41. Hans Thomissøns Psalmebog. Fortalen Alle gode Gudfryctige Christne.

EN SALMES VEJ FRA SVENSK TIL DANSK - OG TILBAGE IGEN.

Sundells salme Du gav mig, o Herre, en teg av din jord - fra 1934, da den bl.a. blev trykt i Församlingsbladet - har haft en ejendommelig skæbne, ikke mindst i Danmark. Den blev som bekendt oversat af K.L. Aastrup, der vist ikke var alt for lykkelig over, at netop denne tekst blev hans mest udbredte. Der er også oversættelsesproblemer i den, der ikke er løst: den svenske "teg" er en udtrykkeligt lille jordstrimmel, hvor det danske "lod" er mere størrelsesneutralt. Og uanset, at teksten har kvaliteter som kaldssalme, knytter den i en sådan grad an til en både i Danmark og Sverige arkaisk landbrugssituation, at den lettere fremkalder nostalgiske fornemmelser af fortidens ægte gudfrygtighed end overvejelser om kaldet her og nu.

Sundells oprindelige fire vers kom med i den svenske salmebog fra 1937, men ikke uden ændringer, og det er altså ikke originalteksten, men denne salmebogsform, som Aastrups oversættelse bygger på. Dertil kommer, at Den danske Salmebogs form afviger fra Aastrups egen (d.v.s. egne, for han ændrede den selv, før teksten kom med i hans salmesamling fra 1949). I vers 4 hed det i den svenske salmebog fra 1937: "Så lär mig ock, Herre, att dig till behag/ förvalta det pund mig blev givet", og det blev i Aastrups endelige udformning fra 1949 til: "Så lær mig og, Herre, at dig til behag/ forvalte det pund mig blev givet". Bortset fra, at det svenske "ock" har en mere indforstået klang af "også" end det danske "og", er det en helt acceptabel dansk form - kun meget nidkære personer forlanger, at en oversættelse fra svensk til dansk nødvendigvis skal bruge helt andre ord - men da salmen blev taget med i Den danske Salmebog, følte man sig alligevel kaldet til at give de to linjer formen: "Så lær mig da, Herre, at dig til behag/ jeg bruger det pund, mig blev givet". Egentlig er det svært at forstå, at man har villet give afkald på den umiddelbare allusion til lignelserne om den utro forvalter og de betroede pund, men det har man altså gjort.

Højskolesangbogen, der ofte har haft mere korrekte (altså mindre redigerede) salmeformer end salmebogen, har i dette tilfælde slavisk fulgt Den danske Salmebog, og noten er lige uprækis begge steder.

Salmens popularitet i Danmark skyldes måske blandt andet, at den fik en dansk melodi (af Knud Jeppesen) og dermed havnede i den interessante gruppe af salmer og sange, som synges i to eller flere af de nordiske lande - på forskellige melodier, så den så sjældne enhed straks slås i stykker.

Men det er interessant at se, hvordan Sundells tekst er optaget i den nyeste svenske salmebog af 1986. For det første har man udeladt vers 2, der er det svageste - også teologisk - og som Aastrup havde store kvaler med - så store, at tankeindholdet i Sundells original og Aastrups gengivelse faktisk er ganske forskelligt. Udeladelsen gør salmen strammere og mere egnet som almen kaldssalme. Det eksempel kunne man godt følge i Danmark. For det andet har man foretaget nogle sproglige ændringer: i andet vers (før og hos os det tredje) er "äring och skördar" blevet til "skördar och bärgning" - det er de ord, som hos Aastrup er blevet til "avl i min lade" - og her kan man usøgt begrunde de halvt abstrakte svenske begreber, (hvor "äring" nok var blevet for gammeldags-poetisk), over for den meget konkrete danske formulering. Den mest forbavsende sproglige ændring er imidlertid foretaget i sidste vers, hvor linjerne "att hjälpa och omhulda den som är svag/ att älska, ty därav går livet" er ændret til "att hjälpa och värna om den som är svag/ att älska, ty däri är livet". Det vil sige, at man ord for ord har overført Aastrups oversættelse til svensk, altså tilpasset den svenske salmebogs udgave af en oprindeligt svensk salme til den danske salmebogs form!

Det er et smukt, men desværre usædvanligt eksempel på samspil mellem salmesangen i vore nabolande. Mere i den retning kunne ønskes, for vi har noget at hente hos hinanden. Men hidtil er det vist kun Aastrup, der har sat sig ned med en svensk salmebog for systematisk at oversætte det bedste til dansk.

Poul Dam

ANMELDELSER

HELGE NOE-NYGAARD: JEG TURDE IKKE TIE.

Bibelske sange. Eget forlag, Årestrup, 9520 Skørping. 1987. 30 s. kr. 30,-.

Det lille hefte indeholder 18 sange, 13 skrevet over fortællinger fra Det gamle Testamente, 5 over nytestamentlige fortællinger. Sangene er ordnet i overensstemmelse med den bibelske fortællegang. De er forsynet med overskrift og teksthenvisning, samt i de allerfleste tilfælde også med anvisning på anvendelig melodi. Hovedparten af de anviste melodier findes i Den danske Koralbog. Bag i heftet bringes en indholdfortegnelse med teksthenvisninger samt et efterord.

De bibelske fortællinger, som HN-N har gendigtet, stammer for Det gamle Testamentes vedkommende fra den historiske litteratur (skabelse-syndefald, Abrahams kaldelse, Moses ved tornebusken, mannafortællingen, spejderhistorien, Jerikos fald, Sauls salving, David og Absalom, Elias' flugt), fra profetlitteraturen (Jeremias, Jeremias' pottemagerlignelse, Ezekiels syn af de døde ben) og fra salmelitteraturen (Psalme 8). For Det nye Testamentes vedkommende er fortællingerne hentet fra alle fire evangelier (Bjergprædikenen Matt. 7,7-14; enken og dommeren Luk. 18,1-8; salvingen i Bethania Mark 14,3-9; Johannes' afskedstaler Johs. 16,20-21; apostlenes udsendelse Johs. 20,19 ud).

HN-N har tidligere offentliggjort tilsvarende bibelhistoriske sange (især i "Den stumme sang! Bibelske sange" 1985). Der er således tale om en fortsættelse af en side af HN-N's forfatterskab. Men man kan også med god ret karakterisere de foreliggende 18 sange som en fortsættelse af den grundtvigske tradition for bibelhistoriske sange. Det kan man i den forstand, at sangene for de flestes vedkommende udfylder "huller" i Grundtvigs ellers omfattende bibelhistoriske digtning. Men de kan også karakteriseres som en fortsættelse af den grundtvigske tradition i den forstand, at HN-N lægger vægt på at genfortælle den bibelske fortælling. Dertil kommer, at han ofte lægger op til at blotlægge menneskelige grundvilkår enten gennem selve genfortællingen eller ved at afslutte sangen med en egentlig morale. At sangene, digtet over nytestamentlige fortællinger, tillige indeholder en direkte evangelieforkyndelse, kan vel ikke overraske nogen. Men også i enkelte

af de gammeltestamentlige sange føres genfortællingen videre end til en blotlægning af de almentmenneskelige grundvilkår - som danner forudsætning for evangeliets forkyndelse - og helt frem til en egentlig evangelieforkyndelse. Det sker eksempelvis i de afsluttende strofer af gendigtningen af skabelses- og syndefaldsfortællingen "Gud skabte i glæde vor livsmorgens hjem":

Da kom han i støvet, i synderes lag,
vor afmagt og nød den blev hans.
Men midt gennem korsdød og angst brød han vej
for livet i fylde og glans.

Gud gav HAM blandt navne det største på jord.
Så knæl da for Kristus, vor drot!
al jorderigs slægter, al himlenes hær,
lovsyng ham! Gud ser, det er godt.

Genremæssigt betyder strofer som disse, at digtet snarere bør karakteriseres som en salme end som en sang. Det gælder i øvrigt flere af "sangene" - at de genremæssigt ligger et sted i grænselandet mellem sang og salme. Også det placerer HN-N's digte i den grundtvigske tradition. Heller ikke Grundtvigs bibelhistoriske digte lader sig altid lige let genremæssigt bestemme som enten sange eller salmer. Deri lå der fra Grundtvigs side den teologiske hensigt, at han ikke ønskede eller fandt det muligt at skille evangelieforkyndelsen fra bibelhistoriefortællingen. Og der lå den praktisk-pædagogiske hensigt, at han ønskede sine sange/salmer sunget og brugt, hvor bibelhistorien blev levende fortalt/forkyndt, om det nu var i skole eller kirke.

Om HN-N har samme teologiske og pædagogiske hensigter som Grundtvig, giver han ikke selv udtryk for. Han befatter sig i det hele taget ikke med at placere sig selv i forhold til den grundtvigske tradition for bibelhistoriske sange, men udtrykker blot (i efterordet) det håb, at nogle af sangene må "kunne bruges til at ledsage og fastholde nogle af vor Bibels gode historier". Det håb kan man kun tilslutte sig. Blandt de 18 sange/salmer findes flere gode gendigtninger, som fint vil kunne finde anvendelse, hvor der fortælles bibelhistorie for børn, om det nu sker ved gudstjenesten, i kirkeligt børnearbejde eller i skolen.

Når nu nærværende anmeldelse har bragt HN-N i den grundtvigske

tradition, skal det også tilføjes, at der ikke er tale om noget Grundtvigplagiat. Stilen og sproget er HN-N's eget. Der er tale om solidt digterisk håndværk, og sproget er særdeles sobert. Men sangene er mindre sprudlende og billedrige, end vi kender det fra Grundtvig. Sine steder er sproget måske lidt tungt og en smule gammeldags. Nogle vil måske også i visse tilfælde finde det vanskeligt at følge HN-N i den morale, han uddrager af den bibelske fortælling.

Men alt i alt er det lille hefte et værdifuldt bidrag til de forsøg, der i disse år gøres fra mange sider, på at genoplive fortælletraditionen i kirke, skole og hjem.

Jette Dissing

BØRNESANGBOG.

Udgivet af KFUM og KFUK i Danmark. Red. Ketty Kjær Pedersen, Gerda Melchiorsen, Ellen Schultz-Hansen, Winni Kilsgaard Rasmussen og Alice Pedersen. Unitas forlag. København 1989. Noder I11. ISBN 87-7517-2275. Pris kr. 78,00.

Det er en stor opgave KFUM og KFUK har påtaget sig. Det er både dristigt og svært at udgive en børne salme- og sangbog, der skal kunne bruges til alt.

Det er helt forståeligt, at man nu synes, at tiden er moden til at lægge alle de små tillæg og sang- og salmebøger væk, og nøjes med een bog. Det har da været, og er, forvirrende for både børn og voksne altid at skulle rende rundt med en hel samling bøger, især da efter spejderuniformsreformen, som har betydet at alle de gode lommer til ting og sager er væk.

Man har nu i næsten tyve år været på forkant med situationen, og sendt indtil flere gode, små samlinger med nye ting på markedet, og nu mener man så, at det må være tiden til at samle det op, som har kunnet stå sig. - Det har vel været meningen med småsamlingerne og tillæggene.

Børnesangbogen, som altså også er en salmebog, selv om det ikke fremgår af titlen, skal altså kunne bruges til gudstjenester i vid forstand: Børnegudstjenester, aftensamlinger, lejr gudstjenester. Det må være derfor man har anvendt Den danske Salmebogs inddeling af salmerne efter trosbekendelsens led, og anbragt trosbekendelsen og Fadervor forrest i bogen. Det havde været rart, om der også havde været en velsignelse her, enten den apostolske eller den aronitiske. Dette afsnit tager da også 121 af de 180 numre i bogen.

Den sidste trejedel af bogen omfatter de almindelige børne- og lejrsange. Her er der sanglege og bevægesange, nyt og gammelt mellem hinanden.

Også aldersmæssigt har man søgt at dække sig bredt ind. Vi finder udprægede småbørnssange "Rapanden Rasmus" og småbørnssalmer "Jeg har fået hænder at klappe i", så man satser altså også på søndagsskolerne og børneklubber for førskolebørn.

Det er altså virkelig, som der også står i forordet, en alsidig sangbog, som det sagkyndige udvalg har lagt på bordet. Det er så spørgsmålet om tiden er inde til at udgive "sangbogen",

den der skal dække "det hele", eller vi endnu nogle år skulle klare os med tillæg og fotokopier, så irriterende og upædagogisk, det end måtte være.

Der er i hvert fald en del af stoffet, som næppe kan siges at være særligt slidstærkt, og som man næppe kan forestille sig er særlig godt gennemprøvet. Det gælder til eksempel Margareta Melins "Jesus er opstået, hurra, hurra". Her i sangbogen er den anbragt imellem "Krist stod op af døde" og "Opstanden er den Herre Krist", hvilket gør den om muligt endnu mere tynd og klichepræget. Netop med denne Melin-salme anbragt foran "Krist stod op af døde" bliver det helt anskueligt, hvor stærk en salme er, når den holder sig til den bibelske tekst. Grundtvig er mere evangelist, mere børnevenlig og mere forståelig end Melin.

Det samme gælder for en salme om Jairi datter af Ester Bock. Selv om der mærkes en inspiration fra Grundtvig (v. 4: Dødens kolde sorte engel/ river blomsten af sin stængel), så når den i sprog og forståelighed slet ikke op på niveau med "Blomst kan visne ..". Hvorfor så dette valg? spørger man. - Sikkert fordi Ester Bock salmen har en sød og nem guitarvenlig melodi, mens Grundtvigs sang har en, ganske vist smuk, men ikke helt nem Hartmann melodi.

Man forestiller sig at det er melodien, der har afgjort valget, om det så er klogt, må andre bedømme. Men det har aldrig været god pædagogik at tale et specielt børnesprog til børn, det er at tale ned til dem, og spørgsmålet er om det ikke også gælder det musikalske sprog.

Det kan i øvrigt undre, når man tænker på hvor heftigt den har været brugt, at man leder forgæves efter "Guds kærlighed er strand og grønne enge", dens kvalitet ellers ufortalt.

Udvalgets kommissorium har indbefattet bibelhistoriske sange. Det har man så klaret af i et afsnit med fire sange af Grundtvig. Og her har udvalget åbenbart arbejdet med alle nerver uden på tøjet. Ingen steder i sangbogen, bortset fra sanglegene, er der sådan en vrimmel af fodnoter. Selv et udtryk som "i løn" forklares her, mens det får lov at passere uden fodnote i "Et barn er født i Bethlehem" anden steds i bogen. Ingemann får ikke en eneste fodnote, selv om et ord som "Pilgrimsgang" da også er lidt gammelagtigt.

Der er i bogens sidste del en hel sang der går på ord som

"Aramsasa" og "Gulli", hvilket for børn må være mere sært end et godt dansk ord som "fæ", der får en fodnote, selvom ordet dog stadig er i levende brug.

Diskussionen om børn og sprog trænger åbenbart stadig til at blive ført, og udvalget skulle nok have gjort sig visse retningslinier klare.

Man undrer sig over, at man kritikløst har taget "Apostlene sad i Jerusalem" med i den form salmen har i Den danske Salmebog, når den nu i Grundtvigs sangværk har en helt vidunderlig dramatisk udformning. I øvrigt har jeg altid anset den salme for at være "bibelhistorisk". Den kunne som så mange andre i bogen høre hjemme i det afsnit.

Hvad det musikalske angår, bemærkes det at nodeskriften er dårlig og gnidret. De håndskrevne noder har en forkert hældning og bjælkerne er for tynde, teksten under noderne kommer så også i vanskeligheder. Becifringen med basnoder er en rigtig god idé, og stort set vel gennemført. For de ældre og kendte melodiers vedkommende kunne man nok ønske, at netop basnoderne havde været mere gennemført, det ville ikke være blevet sværere at spille af den grund. Det er en god idé med et transponerings skema.
Bogens vignetter er absolut sobre.
Nogle af de lange salmer har man givet asterixmarkering til forkortelse. Det virker lidt tilfældigt, hvilke man har anset for for lange, og forkortelser er jo altid diskutable.

I næste oplag bør der være et register med skriftsteds henvisninger, og så bør man have fundet ud af om sangene skal have overskrifter eller ej. Det er forstyrrende når nogle har og andre ikke har, men jeg tror det kan klares med et register med skriftsteder. Og ret så lige 7. takt i "Vær velkommen" fra A-dur til Fis.

Der er absolut med denne bog givet et godt udgangspunkt for at arbejde videre med sagen.

Annelise Søndengaard

FORFATTERNES ADRESSER:

Forfatter Poul Dam, Sortedam Dossering 29, 2200 København N.

Sognepræst Jette Dissing, Kirkegade 13, 7171 Uldum

Pastor A.F. Nørager Pedersen, Svalevej 23, 8210 Århus V.

Sognepræst Annelise Søndengaard, Ørnstrupvej 102, 8520 Lystrup

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

ÅRGANG 1989

INDHOLDSOVERSIGT

TEMA-UDGAVER

Nordisk Symposium om aktuel hymnologisk forskning II på Magleås Kursuscenter 27.-28. maj 1989 (HM 1989/2) s. 58-131

ARTIKLER

Albertsen, Leif Ludvig: Har Vorherre humor ..... s. 167-178

Balslev-Clausen, Peter: Rapport fra Nordisk Symposium Magleås..... s. 58-131

Balslev-Clausen, Peter: Salmerne og gudstjenesten... s. 5- 29

Dam, Poul: En salmes vej fra svensk til dansk - og tilbage igen..... s. 215-216

Hauge, Hans: Fuldstændig moderne - et svar til Jørgen Gustava Brandt..... s. 38- 44

la Cour, Niels: Om Ole Kongsted: Dansk Messe ..... s. 45- 50

Lyster, Jens: Bønnelitteraturen som hymnologisk forskningsobjekt..... s. 136-138

Lyster, Jens: Om Grundtvigs "Sov sødt, barnlille" og andet godt i en upåagtet bønnebog..... s. 139-166

Pedersen, A.F. Nørager: Den gudstjenstlige salme - teologisk og musikalsk..... s. 188-214

Pedersen, A.F. Nørager: Salmebogen i 2. udgave..... s. 30- 37

NYE SANGTEKSTER OG MELODIER

Hellström, Jan Arvid: Fra "Dagen er nära"..... s. 132-133

Kongsted, Ole: Fra "Dansk Messe" ..... s. 1- 2

Kaalø, Sten: "Af jord 26 salmer" ..... s. 3- 4

Noe-Nygaard, Helge: Fra "Jeg turde ikke tie" ..... s. 186-187

Nygren, Nils F.: Fra "Får jag lämna några visor".. s. 134-135

ANMELDELSER

Hellström, Jan Arvid: "Dagen er nära" (Peter Balslev-Clausen)..... s. 179-181

KFUM og KFUK i Danmark, Børnesangbog udgivet af, (Anne Lise Søndengaard)..... s. 220-222

Kaalø, Sten: Af jord 26 salmer (Olav Andersen)..... s. 50- 53

Noe-Nygaard, Helge: Jeg turde ikke tie
(Jette Dissing)..... s. 217-219

Nygren, Nils F.: Får jag lämna några visor
(Peter Balslev-Clausen)..... s. 179-181

SUMLEN: Årsbok för Vis- och Folkmusik-forskning
1986 og 1987
(Peter Balslev-Clausen)..... s. 182-185

MØDER OG KURSUS

Samfundet Dansk Kirkesang's Sommerkursus 1989..... s. 54- 56

NOTITSER

Forfatternes adresser..... s.53,185,222

Rettelser til Hymnologiske Meddelelser 1988/5..... s. 53

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkring 50 sider

Udgives af Salmehistorisk Selskab, Københavns Universitet, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K, Danmark

Organ for Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN

Medlemskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, 1150 København K, giro 2 20 11 19. Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af tidsskriftet.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Sognepræst, lic.theol. Peter Balslev-Clausen, sekretær, Ahlmanns Allé 14, 2900 Hellerup. Tlf. 31 62 79 27.

Universitetslektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen, Steenstrups Allé 17, 1924 Frederiksberg C. Tlf. 31 37 39 73.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen, formand, Kong Valdemars Vej 25, 4000 Roskilde. Tlf. 42 36 72 21.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer, Caroline Amalievej 27, 2800 Lyngby. Tlf. 42 88 48 65.

Sognepræst, cand.theol. Jens Lyster, næstformand, Notmark præstegård, 6440 Augustenborg. Tlf. 74 47 31 44.

Organist, orgelbygger Henrik Fibiger Nørfelt, Korsgårdsvej 16, 2920 Charlottenlund. Tlf. 31 63 23 80.

Universitetslektor, organist mag.art. Torben Schousboe, Tryggevældevej 132, 2700 Brønshøj. Tlf. 31 28 02 05.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Peter Balslev-Clausen (ansvarshavende)

Henrik Fibiger Nørfelt (melodistoffet)

Vagner Lund (redaktionssekretær)

Redaktionskomite: (styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN)

Professor, teol.dr. Lars Eckerdal, Lilla Gråbrödersgatan 2 B, 222 22 Lund, Sverige. Tlf. 046 13 82 94.

Organist, cand.musicae Thröstur Eiriksson, Kleppsvegur 4, 105 Reykjavik, Island. Tlf. 354 1 30747.

Docent, fil.dr. Karl-Johan Hansson, Skolhusgatan 41 B lo, 65120 Vasa, Finland. Tlf. 9 61 126126.

Forlagsredaktør, cand.theol. Åge Haavik, Terrasseveien 34, 1322 Høvik, Norge. Tlf. 02 53 91 54

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen, formand, Kong Valdemars Vej 25, 4000 Roskilde, Danmark. Tlf. 02 36 72 21.

Hymnologiske Meddelelsers støttekreds:

Professor Leif Ludwig Albertsen, provst teol.dr. Allan Arvastson, univ. lektor mag.art. Skirne Helg Bruland, pastor Helge Dahn, administrator dr.phil. Erik Dal, statsstipendiat Svein Ellingsen, biskop Johs. W. Jacobsen, biskop Johannes Johansen, professor dr.theol. Theodor Jørgensen, sognepræst Holger Lissner, sognepræst Kaj Mogensen, universitetslektor dr.phil Erik A. Nielsen, professor dr.theol. Bent Noack, konservatoriedocent Ingolf Olsen, domorganist Svend Prip, pastor Jørgen Schultz, provst, cand.theol. Erik Norman Svendsen, organist mag. art. Ulrich Teuber, kgl. konfessionarius, professor, dr.phil. Christian Thodberg.

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse, Svend Viggo Berendt og hustrus Mindelegat, Statens humanistiske Forskningsråd samt N.F.S. Grundtvigs Fond.

Københavns Universitet
Reproafdelingen

2449 257 00

TORA GRUBB

OLDFUXVEJ 12
2400 KØBENHAVN NV